

Kültür Konulu Haber Metinleri Üzerine Metindilbilimsel Bir İnceleme¹

Bekir KIZILTEPE²

Kültür Konulu Haber Metinleri Üzerine Metindilbilimsel
Bir İnceleme

Özet

Metindilbilim alanının ortaya çıkışına kadarki süreçte dilbilim çalışmalarında ve dil incelemelerinde önce sözcük daha sonra tümce temel alınmıştır. Uzun bir süre sözcük düzeyinde yapılan çalışmalar yerini yavaş yavaş tümceye bırakmıştır. Dilin inceleme nesnesi olan tümce her ne kadar birçok sorunu halletmiş olsa da aslında yapılan çalışmalar yine eksik kalmıştır. Buradan hareketle özellikle Amerika'da ve Almanya'da birçok dilbilimci metin üzerinde görtüş belirtmeye başlamıştır. Bu çalışmalar neticesinde de metindilbilim dilbilimin bir dalı olarak ortaya çıkmıştır. Metnin önemi üzerinde duran ve tümcenin yetersizliğini vurgulayan dilbilimcilere göre metin yalnızca dil incelemelerinin değil iletişimin temel ögesi konumundadır. Metnin temel alınmadığı her incelemeyi eksik gören dilbilimciler metni doğru anlayabilmek için de bazı ölçütler geliştirmişlerdir. Bu ölçütlerle uygun olan her metin eksiksiz bir iletişim aracına dönüşür. Metinsellik ölçütleri olarak belirlenen bu ölçütler sayesinde metinler ele alınıp incelenmeye başlanmıştır. Bu çalışmada da metin ve metindilbilimin ilişkisi üzerinde durulmuş ardından metinsellik ölçütlerinin neler olduğu ve metne olan katkılar anlatılmıştır. Daha sonra uygulama kısmına geçilerek kültür konulu bir haber metninin metinsellik ölçütlerine göre incelenmesi yapılmış ve metnin önemi daha iyi anlaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Metin, Metindilbilim, Metinsellik ölçütleri, Metindilbilimsel çözümleme, Haber metinleri

A Textual Analysis On News Texts On Culture

Abstract

Until the emergence of the field of textlinguistics, linguistic studies and language analyses were based on the word and then the sentence. For a long time, studies carried out at the level of the word were gradually replaced by the sentence. Although the clause, which is the object of study of language, has solved many problems, the studies have remained incomplete. From this point of view, many linguists, especially in America and Germany, started to express their opinions on the text. As a result of these studies, text linguistics emerged as a branch of linguistics. According to linguists who emphasise the importance of the text and the inadequacy of the sentence, the text is the basic element not only of language studies but also of communication. Linguists, who consider any analysis that is not based on the text incomplete, have developed some criteria to understand the text correctly. Every text that meets these criteria becomes a complete communication tool. Thanks to these criteria determined as textuality criteria, texts have started to be handled and analysed. In this study, the relationship between text and textlinguistics was emphasised and then the textuality criteria and their contributions to the text were explained. Afterwards, a news text on culture was analysed according to the textuality criteria and the importance of the text was better understood.

Key Words: Text, Textlinguistics, Textuality criteria, Textlinguistic analysis, News texts

Makale Türü: Araştırma Makalesi

PaperType: Research Paper

1. Giriş

Metinler (romanlar, bilimsel kitaplar, günlük yazılar, vb.) dil malzemesi olarak metindilbilim alanının çalışma malzemesini oluştururlar. Bu yönüyle her metin içerdiği konu, üslup ve en nihayetinde yazarının biçemi itibarıyla birbirinden ayrılır (Koşumcu, 2023: 813). Bu noktada “metindilbilim, metinleri biçimsel, yapısal, anlamsal ve işlevsel boyutları ile ele almayı hedeflemektedir.” Dolayısıyla metindilbilim için metnin bütünü önem arz etmektedir. “Bu anlayışla metne yaklaşan metindilbilim, türü ne olursa olsun her türlü dil olgusunu metin yapan ölçüt ve kuralları belirler.” Böylece metin türlerinin birbirinden nasıl farklılaştığını ortaya çıkarır (Torusdağ ve Aydın, 2022: 4).

1 Bu makale, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalında Prof. Dr. Erdoğan BOZ danışmanlığında devam eden "Ekonomi, Kültür ve Spor Haber Metinleri Üzerine Karşılaştırmalı Metindilbilimsel Bir İnceleme" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

2 Yüksek Lisans, bekirkiziltepe001@gmail.com, 0000-0001-5020-9564.

2. Teorik Art Alan

2.1. Metin ve Metindilbilim

Metindilbilimin ortaya çıkışı 1950'li yıllara dayanmaktadır. Bu yıllarda Amerika'da Amerikan yapısalcılarının (Zellig Harris, Kenneth Lee Pike) yaptıkları çalışmalar metindilbilimin doğuşunu hazırlamıştır. Bu çalışmaların en önemli yanı dilin inceleme nesnesinin artık tümce değil metin olmasıdır. Aslında Harris ve Pike'den önce 1943 yılında Hjelmslev dilbilimsel incelemelerde tümce yerine metnin göz önünde bulundurulması gerektiğinden bahsetmiştir (Harweg, 2000: 29; akt. Ayata Şenöz, 2005: 17). Fakat bunu açıkça ve sesli olarak dillendiren kişi Harris olmuştur. Harris yaptığı çalışmalarda özellikle 1952 yılında yazdığı "Discourse Analysis" adlı eserinde dilbilim çalışmalarında artık tümceden metne geçilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Aksan, 1991: 93). Harris'in bu çabaları, sonunda karşılık bulmuş ve Almanya'da dilbilimciler metin merkezli çalışmalar yapmaya başlamışlardır (Ayata Şenöz, 2005: 17). Hartmann'a göre de "dil işleyişi yalnızca sözcükler ve tümcelerle gerçekleşmez. İnsan tek tek sözcüklerle, tümcelerle değil metinler aracılığıyla konuşur" (Hartmann, 1964; akt. Ayata Şenöz, 2005: 18). "Dil, metinlerde gerçekleşir. Dilbilim çalışmalarının merkezini metin oluşturmalıdır. Çünkü dilsel bildirişim metinler aracılığıyla gerçekleştirilir, dilin bildirişim süreçleri içindeki toplumsal gerçekleşme biçimi metin şeklindedir" (Althaus/Henne/Wiegand, 1973: 23; akt. Ayata Şenöz, 2005: 18). Metnin önemini vurgulayan bir başka isim yazınbilimci Wolfgang Kayser'dir. Kayser tek tek tümceleri incelemek yerine bir bütün olarak metnin incelenmesinin daha doğru olacağını söylemiştir. Hartmann'ın 1964'te yazmış olduğu bir makalesi ile aynı yıl Weinrich'in yazmış olduğu bir kitap Almanya'da metindilbilim çalışmalarının ilk örneklerini oluşturmuştur (Ayata Şenöz, 2005: 18). Metindilbilim alanının öncülerinden olan Weinrich'e göre "dilbilim demek metindilbilim demektir" (Weinrich, 1967: 109; akt. Ayata Şenöz, 2005: 18).

2.2. Metinsellik Ölçütleri

Dilin incelenmesinde tümce ötesi çalışmalara geçilmesiyle birlikte bir metni metin yapan özelliklerin ne olduğu sorusu gündeme gelmiştir. Bunun üzerine birçok araştırmacı metinsellik ölçütleriyle ilgili yazılar yazmıştır. Bunlar arasında en fazla kabul göreni Beaugrande ve Dressler'in belirlediği yedi ölçüt olmuştur. "Beaugrande ve Dressler (1981)'e göre, metni oluşturan tümce dizilerinin birbirlerine 'bağlıklık' (cohesion), 'bağdaşıklık' (coherence), ölçütleriyle bağlanarak bir anlam bütünü oluşturması, belli bir 'amaçlılık' (intentionality) için üretilmiş olması, 'kabul edilebilirlik' (acceptability), 'bilgisellik' (informativity), 'durumsallık' (situationality) ve 'metinlerarasılık' (intertextuality) gibi ölçütlere sahip olması, başı ve sonu kesin çizgilerle belirlenmiş yazılı ya da sözlü bir dilsel ürün olması gerekir" (Torusdağ ve Aydın, 2022: 14).

2.3. Küçük Ölçekli Yapı

Bağlıklık adı da verilen bu ölçüt metnin yüzey yapısında görülür (Torusdağ ve Aydın, 2022: 65). "Tümcelerin birbirlerine eklenerek bir metin oluşmasını sağlayan yinelemeler, ön gönderim ve art gönderimler, örtük anlatımlar, eksilteli yapılar, tümceler arası bağıntı öğeleri gibi ölçütler doğrudan metnin küçük ölçekli yapısıyla ilgilidir." Sözcüksel ve dilbilgisel bağliklık olarak ikiye ayrılır (Halliday ve Hasan, 1976: 6; akt. Aydın ve Torusdağ, 2014: 118).

2.3.1. Sözcüksel Bağliklık

Sözcüksel bağliklık, metindeki sözlüksel birimlerin metin içinde birbirleriyle olan münasebetini içerir (Dilidüzgün, 2021: 63). "Sözcüksel bağliklık için Halliday ve Hasan şöyle bir çerçeve önermişlerdir.

I. Yineleme

- Aynı sözcüklerin yinelenmesi (repetition)
- Eş anlamlı ya da yakın anlamlı sözcüklerin yinelenmesi (synonym/near synonym)
- Üstterimle yineleme (superordinate)
- Genel kavramlarla yineleme (general word)

II. Eşdizimlilik (collocation)" (Halliday ve Hasan, 1976: 288; akt. Dilidüzgün, 2021: 64).

2.3.1.1. Yinelemeler

Metin içinde yapılan yineleme öncelikle öncül bir durumun, kişinin, nesnenin veya bir olayın verilmesiyle ardından da verilen öncüle karşılık gelecek bir sözcüğün, söz öbeğinin veya cümlenin kullanılmasıyla yapılır.

Yapılan yineleme aynı sözcüğün yinelenmesi, yakın anlamlı sözcüğün yinelenmesi, üstterim kullanımıyla yapılan yineleme veya genel kavramların kullanımıyla yapılan yineleme şeklinde farklı şekillerde olabilir (Vater, 2001: 55; akt. Akçataş, 2020: 109).

2.3.1.2. Eşdizimsel Örüntüleme/Eşdizimlilik

Eşdizimlilik, metnin konusuna bağlı olarak metinle ilişkilendirilen sözcüklerin birbirleri arasında kurulan ilişkidir (Stotsky, 1983: 436; akt. Taşgüzel, 2004: 77).

2.3.2. Dilbilgisel Bağlılık

Dilbilgisel bağların birbirleriyle oluşturdukları anlamdır (Dilidüzgün, 2021: 51). “Dilbilgisel bağlılık, sözcükler, sözcük öbekleri, eylem zamanları ve tümceler arasında kurulan dilbilgisel bağlarla sağlanır. Bir başka deyişle metnin en büyük ölçekli önermesi ya da metnin genel anlamı bu dilbilgisel bağların yorumunda gizlidir. Metnin genel anlamını oluşturan dilbilgisel bağlılık, Halliday-Hasan (1976) ve Beaugrande-Dressler (1981)’e göre, ‘gönderim’, ‘değiştirim’, ‘eksilti’, ‘bağlaçlar’, ‘koşutluk’, ‘zaman ve görünüş’, ‘işlevsel tümce yapısı (devrik tümce)’ gibi dil düzenekleri ile sağlanır” (Torusdağ ve Aydın, 2022: 93).

2.3.2.1. Gönderim

Metindeki bağlılığı sağlayan öğelerin başında gelir (Torusdağ ve Aydın, 2022: 94). “Gönderim, bir metindeki sözcükler, nesnelere, olaylar ve durumlar arasındaki ilişkidir ve aynı metindeki bir ögenin başka bir ögeye bağlı olarak anlaşılabilmesidir” (De Beaugrande, 1998: 73; akt. Akçataş, 2020: 102). Metin içinde bir başka ögenin yorumuna bağlı olarak artgönderimsel ve öngönderimsel birimler bulunur (Günay, 2007: 76).

Artgönderim, bir sözcük, söz öbeği veya tümcenin yerini alabilecek adil kullanımıyla gerçekleşir. Öngönderim ise “bir tümceden sonra gelen tümcede kullanılacak olan sözcüğün veya sözdiziminin ilk tümcede bir adil kullanarak ifade edilmesidir” (Coşkun Ögeyik, 2010: 152).

2.3.2.2. Değiştirim

Metindeki bir ögenin metnin farklı yerlerinde farklı şekillerde kullanılmasına değiştirim adı verilir (Aşkın Balcı, 2018: 86). “Bir değiştirim ögesi, metin içinde yerini aldığı ögenin türüne göre ada dayalı (nominal), eyleme dayalı (verbal) veya tümceye/yan tümceye dayalı olarak gerçekleşebilmektedir” (Halliday ve Hasan, 1976: 90; akt. Dilidüzgün, 2021: 55).

2.3.2.3. Eksilti

Bir ekin, bir sözcüğün, bir sözcük öbeğinin veya bir tümcenin yazar tarafından bazen bilerek bazen de bilmeyerek metinden atılmasıyla oluşan bir bağlılık şeklidir. Metinde yapılan eksiltiyi okuyucu zihninde tamamlar ve böylece herhangi bir anlam kaybı da oluşmaz (Halliday ve Hasan, 1976: 142; akt. Akçataş, 2020: 110).

2.3.2.4. Bağntı Öğeleri

Metin içinde yer alan tümcelerin birbirlerine bağlanmalarını sağlayan ve bu tümcelerin anlam kazanmalarını sağlayan unsur bağntı öğeleridir. “Bağntı öğeleri tümceleri amaç (için, amacıyla, -sın diye...), neden-sonuç (çünkü, bu nedenle, bunun için, bu yüzden, o zaman, böylece...), karşıtlık (ama, oysa, fakat, ancak, yalnız, buna karşın, bile, tam tersine ne var ki ne yazık ki...), birliktelik (ve ile ...), pekiştirme (hatta, üstelik, ayrıca, bundan başka...) ve karşılaştırma (ya... ya, hem...hem, ne...ne, gerek...gerek...) anlamlarıyla birbirine bağlarlar” (Bölükbaş, 2010: 104).

2.3.2.5. Koşutluk

Koşutluk, metindeki öge dizilişiyle ilgili bir yapıdır. Metinde bir tümcede kullanılan öge dizilişi değiştirilmeden başka bir tümcede de kullanılırsa buna koşutluk denir (Beaugrande ve Dressler, 1981: 57-60; akt. Gürgün, 2016: 1858).

2.3.2.6. Zaman ve Görünüş

Metinde kullanılan dilbilgisel zaman ile görünüş ulamı bağlılık ölçütü bakımından önemli bir yapıdır (Beaugrande ve Dressler, 1981: 69; akt. Torusdağ ve Aydın, 2022: 152). Zaman, metnin olmazsa olmaz unsurudur. Fiziksel, süredizimsel ve dilsel olarak farklı boyutlara sahiptir (Torusdağ ve Aydın, 2022: 152-153).

2.3.2.7. İşlevsel Tümce Yapısı/Devrik Tümce

Metinlerde devrik tümce kullanımı çok fazla tercih edilmese de bazen bir tümceye bir işlev kazandırmak için yazarlar tarafından kullanılabilir. Devrik tümce “anlatımın etkisini artırır, daha vurgulu, tonlu ve dokunaklı bir anlatım biçimi sağlar. Anlatımın inceliklerini daha iyi yansıtır, anlatıma doğruluk ve akıcılık kazandırır” (Torusdağ ve Aydın, 2022: 166-167).

2.4. Büyük Ölçekli Yapı

Büyük ölçekli yapı incelemeleri ile metnin genel anlamına ulaşılır. “Beaugrande-Dressler (1981), Dijk-Kintsch (1983), Günay (2007), Dilidüzgün (2008), Erden (2010) gibi kaynaklar ışığında, büyük ölçekli yapı çözümleme ölçütleri şeklinde, başlık, konu, anahtar sözcükler, konu tümcesi, içerik şeması, konu değişimi belirleyicileri, işlev, biçem, özet, sonuç tümcesi ve motif/izlek olmak üzere on bir madde olarak belirlenmiş ve incelenmiştir” (Torusdağ ve Aydın, 2022: 183,188).

2.4.1. İşlev

Her yazar eserini belli bir amaç doğrultusunda kaleme alır. Bu amaca uygun olarak da metnine bir işlev yükler. Örneğin bir yazarın niyeti bir konu hakkında bilgi vermekse buna uygun olarak metnini oluşturur. Metne yüklemiş olduğu işlev sayesinde okuru da yönlendirmiş olur (Gürgün, 2016: 1863).

2.4.2. Başlık

Başlık, okuyucu için olduğu kadar metnin bütünü için de çok önemlidir. Başlık metnin içeriği hakkında bilgi verdiği kadar iyi bir başlık okuyucuyu metnin içine de çeker (Gürgün, 2016: 1864).

2.4.3. Konu

Metnin yazılmasına yardımcı olan hatta metni tek başına ortaya çıkaran unsur konudur. “Konu bu bağlamda, işlenmek istenen bir hammadde, araç durumundadır” (Dilidüzgün, 2021: 78).

2.4.4. Anahtar Sözcükler

Metnin iskeletini oluşturan ve metnin içeriğinin anlaşılması hakkında ipucu veren sözcüklerden oluşur (Dilidüzgün, 2021: 78).

2.4.5. Ana Düşünce Tümcesi

Metnin ana düşüncesini açıklayan tümce, metnin konusundan hareketle yazar tarafından okuyuculara verilmek istenen temel görüştür (Torusdağ ve Aydın, 2022: 215).

2.4.6. İçerik Şeması

Metindeki düşüncelerin veriliş sıralaması metnin içerik şemasını oluşturur. Yazarlar iletmek istedikleri düşünceye bağlı olarak ya da metnin türüne bağlı olarak bu sıralamayı değiştirebilirler. Örneğin haber metinlerinde sonuç kısmı haberin başında yer alabilirken bir romanda sonuç kısmı romanın sonunda bulunur (Dilidüzgün, 2021: 78).

2.4.7. Konu Değişimi Belirleyicileri

Metinde anlatılan konu her an değişebilir. Bunun için okuyucu konunun değiştiğinin farkında olmalıdır. “Konu değişimi habercileri olarak olası dünyanın değişimi (rüyamda. . .vb.), zaman değişimi (gelecek yıl vb.), yer değişimi (o sıralarda İstanbul’da) belirten sözcükler ya da yeni katılımcı tanıtımı, görüş açısı değişimi, farklı yüklem dizisi kullanma gibi eylemler sayılabilir” (Dilidüzgün, 2021: 81).

2.4.8. Biçem

Biçem, yazarın metindeki karşılığıdır. Yazar herkesin bildiği sözcüklere, gramer yapılarına müdahale ederek kendi üslubunu yerleştirir ve böylece ortaya özgün bir metin çıkarır. Metnin üslubunun saptanmasıyla da yazarın biçemi ortaya çıkmış olur (Gürgün, 2016: 1867).

2.4.9. Özet

Özet, metindeki temel düşüncelerden hareketle oluşturulur (Torusdağ ve Aydın, 2022: 242). “Özetleme, metni okumamış birisine ilgili metni en doğru biçimde aktarma biçimidir. Metin üzerine yapılacak her şey gibi

özetleme de öncelikle metnin doğru anlaşılması ile ilgili bir metin değerlendirme ve metni bir başkasına aktarma biçimidir” (Günay, 2007: 133).

2.4.10. Sonuç Tümcəsi

Metinlerin sonuç tımceleri metnin özetini niteliğinde olur. Yazar tarafından iletilmek istenen düşüncelerin yer aldığı kısımlardır (Torusdağ ve Aydın, 2022: 247).

2.4.11. İzlek

Metinler yazarların söyledikleri ve söylemek istedikleri şeklinde iki yüzeye sahiptir. Söyledikleri herkesin metinde gördüğü iken söylemek istedikleri metnin derin yapısında saklıdır. Derin yapıda saklı olan bu yapı metnin izleğini oluşturur (Torusdağ ve Aydın, 2022: 248).

3. Uygulama

Her metin sözcüksel ve dilbilgisel bağların oluşturduğu küçük ölçekli yapıya, metne anlam veren ve metnin derin yapısını oluşturan büyük ölçekli yapıya³ sahiptir. Bu özellikleri sayesinde metinler hem birbirlerinden farklılaşmakta hem de belirli bir metin türünün oluşmasını sağlamaktadırlar. Her ne kadar “gazete haberlerinin türü konusunda bir uzlaşmanın olmadığı, bazı kaynaklarda anlatsal bazılarında ise bilgi iletici olarak” değerlendirilse de “gazete haberlerindeki anlatsal yapı özellikleri öykü ya da günlük konuşmalarda görülen anlatı formatlarından farklılık göstermektedir.” Haber metinlerinin okuyucular tarafından daha kolay, daha hızlı ve doğru anlaşılması için özellikle diğer metin türlerinden farklı bir yapıda olduğunu göstermek için haber metnini oluşturan yapının çözümlenmesi gerekecektir (Dilidüzgün, 2021: 142-145). Bu noktada çalışmanın bu bölümünde Sabah gazetesinin 04.07.2022 tarihli arşivinden alınan kültür konulu haber metni örneği olarak “Cemal Aydın eserlerini tercüme ettiği Garaudy’nin Batı resmine bakışını anlattı” başlıklı haber metni Beaugrande ve Dressler’in belirlemiş olduğu yukarıdaki metindilbilimsel ölçütler çerçevesinde yine metindilbilimsel bir bakış açısıyla çözümlenecektir (Anadolu Ajansı, 2022).

3.1. Küçük Ölçekli Yapı Çözümlemesi

“Cemal Aydın eserlerini tercüme ettiği Garaudy’nin Batı resmine bakışını anlattı” başlıklı haber metni temelinde gerçekleştirilecek küçük ölçekli yapı çözümlemesi öncelikle bağlaşıklık ölçütleri doğrultusunda yapılacaktır. Dilbilgisel bağlaşıklık düzlemindeki çözümlenmeler gönderim, değiştirim, eksilti, bağıntı öğeleri, koşutluk, zaman ve görünüş, işlevsel tümcce yapısı ile sözcüksel bağlaşıklık düzlemindeki çözümlenmeler ise yineleme ve eşdizimsel örüntüleme dikkate alınarak incelenecektir. Bu dokuz ölçüte göre yapılacak her çözümleme sayesinde metni oluşturan ve birbirine bağlayan bağlaşıklık bağları daha iyi anlaşılacaktır.

3.1.2. Haber Metnindeki Gönderim Öğeleri

3.1.3. Artgönderimler

Haber metninde kullanılan art gönderim örnekleri ve gönderim unsurları şunlardır: “Meğer bir Çin felsefesi varmış, ben bilmiyorum. Hint felsefesi varmış, onu da bilmiyorum. Onları geçebiliriz, fakat Endülüs yoluyla Avrupa’yı Ortaçağ karanlığından kurtaran bir İslam felsefesi varmış” (Anadolu Ajansı, 2022).

Yukarıdaki tımcelerde “onu” adlı “Hint felsefesi” isim öbeğinin art gönderimidir. “Onları” adlı ise “Çin felsefesi ve Hint felsefesi” isim öbeklerinin art gönderimidir.

“Evet, İbn Rüşd, İbn Tufeyl, İbn Bacce gibi bir yığın Müslüman filozof varmış. Ben ne onları biliyorum ne de İslam felsefesini” (Anadolu Ajansı, 2022).

Yukarıdaki tımcede “onları” adlı da “İbn Rüşd, İbn Tufeyl, İbn Bacce” adlarına art gönderimde bulunmaktadır.

3.1.4. Ön gönderimler

Haber metninde kullanılan ön gönderim örnekleri ve gönderim unsurları şunlardır: “Fransız düşünür ve yazar Roger Garaudy’nin 30 kadar eserini Türkçeye kazandıran mütercim, yazar Cemal Aydın, "Garaudy, Batının tam bir çöküşe doğru gittiğini gördü. Müslüman olmadan önce koyduğu bu teşhis, günümüzde de aynen devam ediyor." dedi” (Anadolu Ajansı, 2022).

³ <https://www.sabah.com.tr/timeline/2022/07/04>.

Yukarıda 1. tümcede “Fransız düşünür ve yazar” sıfatları ile öngönderimsel olarak belirsiz bir şekilde verilen varlığın kimliği devamında “Roger Garaudy” olarak açıklanmıştır. Aynı şekilde devamında da “mütercim, yazar” sıfatları kullanılarak bu defa “Cemal Aydın” adına bir ön gönderim yapılmıştır.

3.1.5. Değişirir

Ada dayalı değiştirir: “Don Kişot, Jül Sezar ve Napolyon gibi tarihi kahramanların çok üstünde, dahası onlar gibi ölüp gitmiş biri değil” (Anadolu Ajansı, 2022).

Yukarıda kullanılan “biri” sözcüğü “Don Kişot” adının ada dayalı değiştirimidir.

Eyleme dayalı değiştirir: “Garaudy'nin İslam dinini kabul edinceye kadar bütün dinleri incelediğine dikkati çeken Aydın, Amerikan yerlilerinin Popol Vuh adlı kutsal kitabını, Eski Mısır dinini, Zerdüştlüğü, Budizm, Hinduizm, Çintoizm, Taoizm, Upanişadlara varıncaya kadar. Yahudilięi ve Hıristiyanlığı ise zaten tam anlamıyla biliyordu. Bizim ilahiyatçıların böyle bir şey yaptıklarını ve yapacaklarını hiç sanmam” (Anadolu Ajansı, 2022).

Yukarıda “yap-” eylemi “incele-” eylemi yerine kullanılarak eyleme dayalı değiştirir yapılmıştır.

“Garaudy'nin İslam dinini kabul edinceye kadar bütün dinleri incelediğine dikkati çeken Aydın, Amerikan yerlilerinin Popol Vuh adlı kutsal kitabını, Eski Mısır dinini, Zerdüştlüğü, Budizm, Hinduizm, Şintoizm, Taoizm, Upanişadlara varıncaya kadar. Yahudilięi ve Hıristiyanlığı ise zaten tam anlamıyla biliyordu. Bizim ilahiyatçıların böyle bir şey yaptıklarını ve yapacaklarını hiç sanmam” (Anadolu Ajansı, 2022).

Yukarıda son tümcedeki “böyle” ifadesi ilk iki tümcenin yerine kullanılarak tümceye dayalı değiştirir yapılmıştır.

3.1.6. Eksilti

Yüklem eksikliği: “Ben ne onları biliyorum ne de İslam felsefesini” (biliyorum) (Anadolu Ajansı, 2022).

Yukarıdaki tümcede “biliyorum” yüklemine eksiltildięi görülmektedir.

“Garaudy'nin İslam dinini kabul edinceye kadar bütün dinleri incelediğine dikkati çeken Aydın, Amerikan yerlilerinin Popol Vuh adlı kutsal kitabını, (inceledi) Eski Mısır dinini, (inceledi) Zerdüştlüğü, (inceledi) Budizm, (inceledi) Hinduizm, (inceledi) Şintoizm, (inceledi) Taoizm, (inceledi) Upanişadlara (inceledi) varıncaya kadar” (Anadolu Ajansı, 2022).

Yukarıda “inceledi” yüklemi eksiltilerek gereksiz tekrardan kaçınılmıştır.

3.1.7. Bağntı Ögeleri

Haber metninde kullanılan bağntı ögelerinin görünümü şu şekildedir: “Aydın, Marsilya'da işçi sınıfı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen, Fransız Komünist Partisi'nde 28 yıl üst düzey görevler alan, 1982'de İslam dinini seçen Garaudy'nin hayatını, eserlerini, dünya görüşünü ve entelektüel kişiliğini AA muhabirine anlattı” (Anadolu Ajansı, 2022).

Yukarıda çeşitli öbeklerden oluşan tümcede ekleyici “ve” bağlacı kullanılmıştır.

“Ben zannediyordum ki Eski Yunan'da felsefe yapılmış” (Anadolu Ajansı, 2022).

Yukarıdaki tümcede ise “ki” bağlacı kullanılmıştır.

“Onları geçebiliriz, fakat Endülüs yoluyla Avrupa'yı Ortaçağ karanlığından kurtaran bir İslam felsefesi varmış” (Anadolu Ajansı, 2022).

Yukarıda ise “fakat” bağlacı çeliştirici görevde kullanılmıştır.

“Ben ne onları biliyorum ne de İslam felsefesini” (Anadolu Ajansı, 2022).

Yukarıdaki tümcede ise bağntı ögesi olarak eş görevli iki ögeyi birbirine bağlarken olumsuzluk anlamı da katan “ne... ne” bağlacı kullanılmıştır.

3.1.8. Koşutluk

Metinde saptanan koşut yapılar şöyledir: “Aydın, Marsilya’da işçi sınıfı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen, Fransız Komünist Partisi’nde 28 yıl üst düzey görevler alan, 1982’de İslam dinini seçen Garaudy’nin hayatını, eserlerini, dünya görüşünü ve entelektüel kişiliğini AA muhabirine anlattı” (Anadolu Ajansı, 2022).

Yukarıdaki tümcede “-{An}” sıfat fiil eki farklı eylemlerle yinelenerek koşutluk oluşturulmuştur. Devamında da “+ {(y)I}” belirtme eki kullanılarak bu koşutluk sürdürülmüştür.

3.1.9. Zaman ve Görünüş

Haber metninde zaman ve görünüşü sağlayan dilsel ögeler şu şekildedir: “Aydın, Marsilya’da işçi sınıfı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen, Fransız Komünist Partisi’nde 28 yıl üst düzey görevler alan, 1982’de İslam dinini seçen Garaudy’nin hayatını, eserlerini, dünya görüşünü ve entelektüel kişiliğini AA muhabirine anlattı” (Anadolu Ajansı, 2022).

Yukarıdaki yüklemde zaman eki işaretleyicisi olarak “-{DI}” kullanılmıştır. Bu ek görünüş ulamı olarak da bitmişliği işaretler.

“Garaudy’nin Müslüman olmadan önce koyduğu bu teşhis, günümüzde de aynen devam ediyor” (Anadolu Ajansı, 2022).

Tümcede “-{(D)yor}” şimdiki zaman ekini ifade ederken görünüş ulamı olarak ise bitmemişlik işaretleyicisidir.

“Garaudy bir gün üniversitede rektörün huzuruna çıkar ve ben bundan sonra felsefe derslerine girmeyeceğim. İkinci branşım olan estetik derslerine gireceğim” (Anadolu Ajansı, 2022).

Yukarıda “-{AcAK}” eki gelecek zaman işaretleyicisi olarak yer alırken görünüş ulamı olarak bitmişlik ya da bitmemişlik bildirmez.

“Ben zannediyordum ki Eski Yunan’da felsefe yapılmış” (Anadolu Ajansı, 2022).

Yukarıdaki tümcede yer alan “-{mİş}” eki öğrenilen geçmiş zamanı görünüş olarak ise bitmişliği işaretlemektedir.

3.1.10. İşlevsel Tümce Yapısı/Devrik Tümce

Haber metninde genel sözdiziminin dışında yer alan tümceler şu şekildedir: “Garaudy’nin İslam dinini kabul edinceye kadar bütün dinleri incelediğine dikkati çeken Aydın, Amerikan yerlilerinin Popol Vuh adlı kutsal kitabını, Eski Mısır dinini, Zerdüştlüğü, Budizm, Hinduizm, Şintoizm, Taoizm, Upanişadlara varıncaya kadar (Anadolu Ajansı, 2022).”

Yukarıdaki tümcede yazar, başta yan tümce kullanıp ardından açıklama niteliğinde adları sıralamıştır. Böylece okuyucuda merak unsuru uyandırmıştır.

3.2. Büyük Ölçekli Yapı Çözümlemesi

Büyük ölçekli yapı çözümlemesi ise işlev, başlık, konu, anahtar sözcükler, ana düşünce tümcesi, içerik şeması, konu değişimi belirleyicileri, biçem, özet, sonuç tümcesi ve izlek olarak on ölçüt temel alınarak yapılacaktır.

3.2.1. İşlev

Metinde Garaudy adında Marsilyalı bir sanatçının Batı’ya yönelik eleştirilerine yer verilirken diğer taraftan verdiği röportajla haber metninin oluşmasını sağlayan Cemal Aydın’ın Garaudy’den hareketle toplumumuza yönelik olarak yapmış olduğu eleştiriler vardır. Dolayısıyla tam bir eleştiri ve öz eleştiri türünde haber metnidir.

3.2.2. Başlık

“Cemal Aydın eserlerini tercüme ettiği Garaudy’nin Batı resmine bakışını anlattı” başlığı metnin içeriği ile ilgili ipucu niteliğindedir. Metin, bir sanatçının ağzından Batı’nın sanat anlayışına yönelik değerlendirmeleri içermektedir.

3.2.3. Konu

Batılı bir sanatçının öncelikle İslam dinini seçmesi ardından kendi toplumuna yönelik yapmış olduğu değerlendirmeler ve en nihayetinde bu sanatçının başta entelektüel kişiliği olmak üzere hayatı ve eserleri bu metnin konusunu oluşturmuştur.

3.2.4. Anahtar Sözcükler

Metin “Batı ve felsefe” sözcükleri temelinde kurulup “Don Kişot ve İslam dini” gibi anahtar sözcükler ile şekillenmiştir.

3.2.5. Ana Düşünce Tümcesi

Yazar, metnin ana düşüncesini metnin giriş kısmında vererek Roger Garaudy'nin ve Cemal Aydın'ın kendi toplumlarına yönelik düşüncelerini metin boyunca şu şekilde aktarır: “Fransız düşünür ve yazar Roger Garaudy'nin 30 kadar eserini Türkçeye kazandıran mütercim, yazar Cemal Aydın, "Garaudy, Batının tam bir çöktüğe doğru gittiğini gördü. Müslüman olmadan önce koyduğu bu teşhis, günümüzde de aynen devam ediyor." dedi (Anadolu Ajansı, 2022).

3.2.6. İçerik Şeması

Metin, haberin özeti mahiyetinde bir alt başlıkla başlamıştır. “Fransız düşünür ve yazar Roger Garaudy'nin 30 kadar eserini Türkçeye kazandıran mütercim, yazar Cemal Aydın, "Garaudy, Batının tam bir çöktüğe doğru gittiğini gördü. Müslüman olmadan önce koyduğu bu teşhis, günümüzde de aynen devam ediyor." dedi” (Anadolu Ajansı, 2022). Daha sonra metnin içeriğinin açıklığa kavuştuğu gelişme bölümü diyebileceğimiz bir kısım verilmiştir. “Aydın, Garaudy'nin akademide ders verirken aldığı bir kararın, kendisini çok etkilediğini dile getirerek, şunları aktardı:” Nihayetinde asıl maksadın açıklandığı bir sonuç bölümüyle bitirilmiştir. “İtalyanların "Mütercim haindir" şeklinde bir atasözü olduğunun altını çizen Aydın, "Hatasız bir tercüme yapmaya çalıştım. Çeşitli arkadaşlarıma okutturdum. Ben o hainliği en aza indirmeye çalıştım. Elimden gelen buydu." ifadelerini kullandı (Anadolu Ajansı, 2022).

3.2.7. Konu Değişimi Belirleyicileri

Metnin giriş kısmında Garaudy'nin yaptığı tablolar sayesinde sanatseverlerin Batı'daki gelişmelerden haberdar olduğu anlatılırken ardından gelen tümcede Garaudy'nin Batı'ya yaptığı eleştirilere geçilerek konu farklılaşmıştır. “İslam felsefesini bilmeyen bir profesör, asla felsefe dersi veremez” alt başlığı ile beraber konu tamamen değişerek Garaudy'nin akademik hayatından bir kesit örnek bir davranış şekli olarak anlatılmıştır. Daha sonra metne konu olan Garaudy'nin hayatını derinden etkileyen bir konu “Garaudy'nin İslam dini ile tanışması” anlatılarak metne farklı bir konu daha ilave edilmiştir.

3.2.8. Biçem

Eksik tümce kullanımı: “Ben ne onları biliyorum ne de İslam felsefesini. (Biliyorum)” “Garaudy'nin İslam dinini kabul edinceye kadar bütün dinleri incelediğine dikkati çeken Aydın, "Amerikan yerlilerinin Popol Vuh adlı kutsal kitabını, Eski Mısır dinini, Zerdüştlüğü, Budizm, Hinduizm, Şintoizm, Taoizm, Upanişadlara varıncaya kadar” inceledi (Anadolu Ajansı, 2022).

Ad aktarması: “16. yüzyıldaki Rönesans hareketiyle gizli olarak Allah'tan kopan Batı, pazar ekonomisini, piyasa ekonomisini tanrının yerine koydu” (Anadolu Ajansı, 2022).

Bir eylemin farklı biçimlisiyle aynı tümcede ya da ardışık tümcelerde yer alması: “Sokrates ve Eflatun'dan sonra bütün dünya uyumuş. 16. yüzyılda Descartes gibi filozoflarla tekrar uyanmış” (Anadolu Ajansı, 2022).

Yan tümce kullanımı: “13. yüzyıldan 20. yüzyıla, her yüzyıla damgasını vuran, o yüzyılın bütün özelliklerini taşıyan tabloları seçen Garaudy'nin "Batı Resminin Yedi Yüzyılı/Geleceği Müjdeleyen 60 Tablo" eserini tercüme edebilmek için çok sayıda resim kitap okuduğunun altını çizen Cemal Aydın, "Garaudy, Batılı ressamların insanlığa bakışını, insanlığın nasıl bir gelişme gösterdiğini anlatıyor” (Anadolu Ajansı, 2022).

3.2.9. Özet

Tablolarıyla Batı'daki bütün felsefi ve teknik gelişmeleri okurlara ulaştıran Garaudy'nin "Batı Resminin Yedi Yüzyılı/Geleceği Müjdeleyen 60 Tablo" adlı çalışması Türkiye'de sanatseverlerle buluştu. Cemal Aydın, Garaudy'nin akademide ders verirken aldığı bir kararın, kendisini çok etkilediğini dile getirdi. Mütercim, yazar

Aydın, Garaudy'nin insanlığın kurtuluşunu ararken İslam'ı bulduğuna işaret ederek Müslüman olmadan "İslam'ın Vadettikleri" ve "Geleceğimizde İslam Var" kitaplarını kaleme aldığını belirtmektedir (Anadolu Ajansı, 2022).

3.2.10. Sonuç Tümcesi

Sonuç tümcesi metnin başlığına uygun olarak şu şekilde sonlanmıştır: "O resimleri incelerseniz Batının nereden nereye geldiğini apaçık görürsünüz. Bu çalışmayı uzun emeklerle Garaudy'nin Don Kişot'luğunun hakkını vermek için yaptım." değerlendirmesinde bulundu" (Anadolu Ajansı, 2022). Sonuç tümcesi yazarın metinde vermek istediği mesajı da desteklemektedir.

3.2.11. İzlek

Bir Batılı sanatçının konu edildiği ve bu sanatçının hayatından hareketle örneklerin verildiği metin, izlek olarak derin yapıda insanlara hayat karşısında sorgulayıcı en önemlisi eleştirel tarzda olmaları gerektiğini öğütüyor.

4. Sonuç

Bir metne anlam verebilmek veya metin içinden bir tümceyi anlayabilmek için mutlaka metnin bütünlüklü yapısının bilinmesi gerekir. Bunun için metni oluşturan unsurların neler olduğu bilinmelidir. Buradan hareketle bu çalışmanın birinci kısmında bir metni metin yapan ölçütlerin neler olduğu belirlenmiş ardından uygulama kısmında bu ölçütler kullanılarak "Cemal Aydın eserlerini tercüme ettiği Garaudy'nin Batı resmine bakışını anlattı" başlıklı haber metni örneklendirilerek çözümlenmiştir. Çözümleme neticesinde bir haber metni türünün yapısının neler olduğu belirlenmiştir. Ayrıca bu çözümleme bize yazarın üslubu hakkında da bazı ipuçları vermiştir. Örneğin yazar metinde gönderimlere ve eksilteli yapılarla sıkça başvurmuştur. Bu da yazarın bir üslup özelliği olarak metne yansımıştır. Bu metindilbilimsel ölçütleri kullanarak bir haber metnine yaklaşmak, metni daha kolay anlamamıza yardım edeceği gibi metni daha hızlı okumamızı da sağlayacaktır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu makale için etik kurul izni alınmasına gerek yoktur. Araştırma ve yayın etiğine uygun hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

Makale tek yazarlıdır.

Destek Beyanı

Bu araştırma Türk Dil Kurumu yüksek lisans araştırma bursu kapsamında hazırlanan yüksek lisans tezinden üretildiğinden dolayı Türk Dil Kurumu tarafından desteklenmiştir.

Çıkar Beyanı

Makale tek yazarlıdır. Herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

- Anadolu Ajansı. (2022). Cemal Aydın eserlerini tercüme ettiği Garaudy'nin Batı resmine bakışını anlattı. Haberler, Kültür Sanat Haberleri. Sabah.com.tr web sitesinden 28 Ekim 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/kultur/cemal-aydin-eserlerini-tercume-ettigi-garaudynin-bati-resmine-bakisini-anlatti/2629803> adresinde erişildi
- Akçataş, A. (2020). Metindilbilim. Boz, E. (ed.), (2020), Dilbilim Teorik ve Uygulamalı Alanlar içinde (ss. 91-145). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Aksan, M. ve Aksan, Y. (1991). Metin Kavramı ve Tanımları. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 2, 90-104. <http://dad.boun.edu.tr/tr/download/article-file/303060>
- Aşkın Balcı, H. (2018). Metindilbilimin ABC'si, İstanbul: Say Yayınları.
- Ayata Şenöz, C. (2005). Metindilbilim ve Türkçe, İstanbul: Multilingual.
- Aydın, İ. ve Torusdağ, G. (2014). Türkçe Öğretimi Çerçevesinde Yazınsal Bir Metin Çözümleme Örneği Olarak Refik Halit Karay'ın Garip Bir Hediye'si. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 3, 109-134. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/136969>

- Böyükbaş, F. (2010). Metindilbilimsel Çözümleme: Muzaffer İzgü'nün Yedi Uyurlar Öyküsü. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 16, 99-116. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/255282>
- Coşkun Ögeyik, M. (2010). Metindilbilim Ölçütleriyle Yabancı Dil Sınavlarının Değerlendirilmesi: ÜDS Sınavından Örnek Bir Betimleme Çalışması. *Milli Eğitim Dergisi*, 40,151-166. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/442764>
- Dilidüzgün, Ş. (2021). Metindilbilim ve Türkçe Öğretimi Uygulamalı Bir Yaklaşım, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Günay, D. (2007). Metin Bilgisi, İstanbul: Multilingual.
- Gürgün, H. (2016). Metindilbilimsel Yöntem ile Çözümlenen Sait Faik'in Dülger Balığının Ölümü'nde İnsanın Doğaya Tahakkümü ve Ötekileştirilmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 5, 1841-1882. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/265079>
- Koşumcu, S. (2023). Yalan Haber Metinleri Üzerine Eleştirel Söylem Çözümlemesi: Ulusal Basın Örneği. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 12, 808-840. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/330544>
- Taşgüzel, S. (2004). İlköğretim Türkçe Ders Kitaplarında Öğretici Nitelikteki Metinlerdeki Eşdizimsel Örüntülemelerin Görünümü. *Dil Dergisi*, 125, 72-87. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/780665>
- Torusdağ, G. ve Aydın, İ. (2022). Metindilbilim ve Örnek Metin Çözümlenmeleri, Ankara: Pegem Akademi.

Extended Summary

In the earliest linguistic studies until the second quarter of the twentieth century, it was observed that examinations were initially conducted at the word level, followed by sentence-level analyses. However, neither word-level nor sentence-level studies yielded entirely accurate results. Starting from the second half of the twentieth century, especially American and German linguists began to express the inadequacy of sentence-level linguistic analysis, advocating the need to shift to analyses beyond the sentence. The first of these linguists was Hjelmslev in 1943. Hjelmslev emphasized the consideration of the text rather than the sentence in linguistic examinations. Subsequently, the work of American structuralists such as Zellig Harris and Kenneth Lee Pike laid the groundwork for the emergence of text linguistics. Harris, who devoted significant efforts to this, particularly emphasized the transition from sentence to text in linguistic studies, notably in his 1952 work, "Discourse Analysis." In 1964, Hartmann's article and a book by Weinrich in the same year constituted the initial examples of textlinguistic studies in Germany. Later, it was observed that examinations of text, rather than sentences, began in various places, primarily in Germany. In this regard, the concept of text gained prominence in linguistic research, leading to the birth of text linguistics as a branch of linguistics. Researchers specializing in text linguistics advanced to the extent that they began to view text linguistics as synonymous with linguistics itself. According to Weinrich, "to say linguistics is to say text linguistics." According to Hartmann, the functioning of language does not occur solely through words and sentences; humans communicate not with individual words and sentences but through texts. Linguists like Althaus, Henne, and Wiegand argue that language manifests in texts. The core of linguistic studies should revolve around text because linguistic communication occurs through texts, and the social realization of language within the communication process takes the form of texts. Another figure emphasizing the importance of text is the literary scholar Wolfgang Kayser. Kayser suggested that it would be more accurate to examine the text as a whole rather than individual sentences.

Researchers who continue their work based on text have developed various methods to understand the structure of texts. These methods are referred to as "criteria of textuality" in text linguistics. Robert Alain de Beaugrande and Wolfgang Ulrich Dressler, who can be considered among the most prominent figures in text linguistics, made significant contributions to the establishment of these criteria. Texts began to be examined according to these criteria in their company. The textuality criteria introduced by Beaugrande and Dressler include " coherence, coherence, intentionality, acceptability, informativeness, contingency and intertextuality" If any of these criteria are missing, the text cannot be considered well-constructed. Therefore, it is essential for every text

to incorporate all seven of these criteria, regardless of whether it consists of a single page or just one paragraph. Any piece of writing that meets these criteria is regarded as a text.

Based on these criteria, when we approach a text, we realize that texts are not merely a sequence of sentences added one after another. On the contrary, these criteria have rescued texts from being mere stacks of sentences. The sentences composing texts are connected to each other through a small-scale structure called "cohesion." In this regard, two types of cohesion are observed in the formation of small-scale structures in a text: lexical cohesion and grammatical cohesion. Lexical cohesion takes the form of "reiteration" (Repetition of the same words, synonyms or closely related words, repetition with general concepts) and "co-reference." Grammatical cohesion, on the other hand, has given rise to linguistic devices such as "reference, substitution, ellipsis, conjunctions, parallelism, tense and aspect and functional sentence structure (transposed sentences)". In short, cohesion is predominantly a syntactic aspect, and it ensures the internal organization of the text. Thanks to these criteria that constitute the small-scale structure of the text, we can understand how the surface structure of the text is formed. The large-scale structure of the text, which aids in our understanding of the text and contains the deep meaning of the text, consists of eleven elements: "title, topic, keywords, topic sentence, content schema, topic shift indicators, function, style, summary, concluding sentence, and motif/theme." Analysis of the large-scale structure reveals the meaning of the text. Another term for the large-scale structure is "coherence." Coherence not only helps establish semantic connections in the text but also assists in forming logical connections. These criteria have set texts apart from one another. Through the examination of news texts in line with these criteria, the distinctive features of news texts have been uncovered. In the practical section of this study, a culture-themed news text taken from the Sabah newspaper's archive on July 4, 2022, titled "Cemal Aydın eserlerini tercüme ettiği Garaudy'nin Batı resmine bakışını anlattı" (<https://www.sabah.com.tr/timeline/2022/07/04>) has been analyzed using the text linguistic criteria outlined by Beaugrande and Dressler. The analysis revealed that news texts have their own unique structures. Understanding these structures will make it easier and quicker to comprehend a news text. Furthermore, this analysis has provided significant clues about the author's style. For instance, the author's frequent use of ellipsis structures in the text, frequent use of subordinate the abundant use of phrases and referential elements can be seen as stylistic features of the author.